

ÚSTAV INFORMAČNÍCH STUDIÍ A KNIHOVNICTVÍ
FF UK V PRAZE

Petr Voit

Počátky renesanční typografie v Čechách a na Moravě

Verze 1.0

Praha

2012

POČÁTKY RENESANČNÍ TYPOGRAFIE V ČECHÁCH A NA MORAVĚ*

PETR VOIT (Praha)

Starší čeští badatelé počátky renesanční tištěné knihy buď nezkoumali vůbec,¹ anebo se pokusili o vykreslení poměrně idylického obrazu předbělohorského století vcelku.² Chceme-li podrobněji porozumět okolnostem, za nichž se v Českých zemích počala rozvíjet renesanční typografie, musíme nejprve shrnout situaci tří závěrečných desetiletí 15. století a ptát se, zda a jak během nich byly položeny základy k recepci nového uměleckého názoru.³

Nejprve je třeba konstatovat, že síť českých a moravských tiskáren 15. století byla stejně jako na území dnešního Polska, Slovenska a Rakouska příliš řídká a doba fungování živností krátká či přerušovaná. Proto nepřekvapí, že náš souhrnný příspěvek k celkovému objemu evropské prvotiskové výroby činil (i přes jistěže nemalé ztráty) pouhé dvě desetiny procenta – zatímco Itálie přispěla třiceti sedmi procenty, Německo třiceti dvěma a Francie devatenácti procenty.⁴

* Tato studie vznikla v rámci řešení projektu „Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí 1488-1557“ (GA ČR, r. č. 405/09/1413).

¹ JOSEF VOLF, *Dějiny českého knihtisku do roku 1848*, Praha 1926, s. 20n.

² MIRJAM BOHATCOVÁ A KOL., *Česká kniha v proměnách staletí*, Praha 1990, s. 154 až 155.

³ PETR VOIT, *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha 2006, s. 179-182 (dále jen *Encyklopedie*) a TÝŽ, *Limity knihtisku v Čechách a na Moravě*, in: *Bibliotheca Strahoviensis* 8-9, 2007, s. 113-140, zvl. s. 121 (dále jen *Limity*).

⁴ Kvantitativní údaje, které v této stati zveřejňujeme, jsme získali z následujících zdrojů: *ISTC – The Illustrated incunabula short-title catalogue on CD-Rom*, London

Netřeba jistě zdůrazňovat starší poznatek, že vývoj knihtisku v Čechách od roku 1476 a na Moravě od roku 1486 probíhal odlišně. V Německu vyučení prototypografové z Plzně, Prahy a Kutné Hory vlastní cestu k řemeslu teprve hledali, kdežto Brno přijalo dva už zkušené řemeslníky s bohatou předchozí praxí i technickým zázemím. České dílny byly ve srovnání se zahraničními kolegy i s vyspělejší Moravou, patřící do sféry kulturního vlivu uherského dvora, vybaveny viditelně chudším písmovým materiálem. V počátečních třiceti letech českého knihtisku nevznikl snad jediný původní štoček. Všechny ilustrace jsou řezáčsky zjednodušené, ba i primitivní tuzemské kopie gotizujících norimberských předloh. Brno naproti tomu těžilo ze slohově pokročilejších a kvalitnějších štočků spřáteleného Erharda Ratdolta a v Olomouci působil kočovný tiskař a formšnajdr Konrad Baumgarten, který kopíroval švýcarského monogramistu HF.⁵

Presun rukopisně šířené středověké literatury do sféry tištěného tradování nebyl navzdory zahraniční praxi nijak důsledný. Za mnohé stačí připomenout příklad jediný,⁶ totiž Polův cestopis *Milion*, který se do kontextu české literatury včlenil už kolem roku 1400, kdy šlo o jeden z prvních překladů do národního jazyka a do slovanského vůbec. Polův *Milion* však zaležel v rukopisu a tiskem byl publikován teprve roku 1902. V programu domácích prvotiskařů nenašly místo také reedice antických klasiků, ani středověkých patristů či scholastiků. Zjišťujeme, že vedle středověké literatury se u nás v potřebné míře nerozmnožovala ani soudobá beletrie (zde může být vzpomenut kupříkladu Boccacciův *De-kameron*, který se k českému čtenáři dostal v úplnosti až v roce 1885).

1998, <http://138.253.81.72/~cheshire/istc/about.html>; KAREL CHYBA, *Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do roku 1860*, in: Příloha Sborníku Památníku národního písemnictví Strahovská knihovna, roč. 1-19, Praha 1966-1984, <http://www.clavmon.cz/clavis/index.htm>; *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. ...*, redigoval dr. ZDENĚK TOBOLKA [od 5. svazku dr. FRANTIŠEK HORÁK], I: *Prvotisky (do r. 1500). Text + tabule*; II: *Tisky z let 1501-1800. Svazek 1-9 (písm. A-Z)*, Praha 1925-1967; *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. ... Dodatky, I: Prvotisky (do r. 1500)*, [sestavila] dr. Emma Urbánková, díl II: *Tisky z let 1501-1800*, založil doc. dr. ZDENĚK V. TOBOLKA, pokračovali doc. dr. FRANTIŠEK HORÁK a dr. BEDŘIŠKA WIŽDÁLKOVÁ, část I. písm. A-, Praha 1994- (dále jen *Knihopis*), <http://db.knihopis.org/>.

⁵ VLADISLAV DOKOUPIL, *Počátky brněnského knihtisku*, Brno 1974 a IVO HLOBIL, *Nejstarší olomoucké knižní dřevořezy*, in: *Umění* 24, 1976, s. 327-358.

⁶ *Limity*, s. 127-129, kde jsou uvedeny ve srovnání se zahraniční vydavatelskou praxí další příklady českého a moravského edičního modelu.

Stávalo se také, že kvalitní rukopisy cestu k tiskařům naopak vůbec ne našly. Jde tu především o nejstarší znění Erasmovy *Chvály bláznovství* (latinsky tiskem 1509) v národním jazyce (česky asi 1511, opis do sborníku 1513), které si na tištěné vydání počkalo až do roku 1864. Je proto nepochybné, že k hlubší recepci nově vznikající renesanční a humanistické literatury nebyly snad s výjimkou plzeňského Bakaláře naše malé, rigidním utrakvismem sevřené tiskárny na sklonku 15. století myšlenkově ještě připraveny a domácími intelektuálními kruhy ani širším publikem motivovány.⁷

Zjevné kontakty brněnských prvotiskařů na humanisty Stanislava Thurza, Jana Filipce a budínského nakladatele Theobalda Fegera jakož i na vídeňského Johanna Winterburgera, který pracoval ve službách Celtisova kroužku,⁸ svědčí sice o jistém náskoku Brna před Prahou, ale po roce 1499, kdy brněnské řemeslo přestalo až do roku 1601 existovat, se efekt těchto vazeb vytratil. Poněvadž univerzita v Praze humanistická studia ještě nepěstovala, mistři mohli tiskařům poskytovat nanejvýše dobře placené kalendářové výpočty pro venesekcí. I přes národnějazyčný apel Viktorina Kornela ze Všehrd tak neustále přetrvával deficit domácích autorů, překladatelů nebo editorů, který naši slovesnou kulturu zatěžoval vlastně až do doby rudolfínské. Velmi dobře to vidíme na naukové literatuře. Základní důvod, proč hrstka domácích vědců zveřejňovala své traktáty o hudbě nebo balneologii německy či latinsky v Německu, spočíval ve snaze proniknout prostřednictvím kvalitnějšího řemesla, prestižnějších výrobců i spolehlivějšího trhu k širšímu, nadnárodnímu učeneckému fóru.

Z tohoto zorného úhlu nesmí tedy opožďování domácí vydavatelské praxe za cizinou překvapit. Přesto se však u nás středověká i raně novověká latinská či německojazyčná literatura četla. Zasloužil se o to mohutný import z Norimberku, Kolína a Lipska.⁹ Podnikatelsky i tech-

⁷ MILAN KOPECKÝ, *Literárněhistorický význam našich prvotisků*, in: *Knihstik v Brně a na Moravě*, (ed.) JAROMÍR KUBÍČEK, Brno 1987, s. 83-91 a zvl. s. 89 s optimističtější závěrem, že „dávaly naše prvotisky velmi dobré předpoklady k demokratizaci a laicizaci české literatury i k jejímu myšlenkovému a uměleckému rozvoji“.

⁸ EDUARD PETRŮ, *Societas Maierhofiana*, in: *Historická Olomouc a její současné problémy*, III, (edd.) FRANTIŠEK NOVÁK – IVO HLOBIL – MIROSLAV ŘEŠETKA, Olomouc 1980, s. 183-189 a HEDWIG GOLLOB, *Winterburgers buch künstlerische Beziehungen zu Oberitalien*, in: Gutenberg – Jahrbuch 1936, s. 82-87.

⁹ *Limity*, s. 132, kde je poukázáno na pět fondových soupisů prvotisků českých a moravských knihoven, v nichž jsou výrobky norimberského tiskaře Antona Kober-

nicky slabý domácí knihtisk s naprosto nerozvinutou knihkupeckou sítí a nakladatelským zázeminím byl však silnou zahraniční konkurencí odsunut na vedlejší kolej. Přetiskování standardních latinských a německých textů pro početně úzkou vrstvu zdejších vzdělanců se jevílo očividně jako neefektivní. Nezbyvalo nic jiného než importu čelit vlastní taktikou. Tiskaři narození a pracující v Čechách počali rozmnožovat pouze jazykově české texty, jimž import nekonkuroval,¹⁰ a latinské či německé brávali na milost až někdy po roce 1516.¹¹ Když poválečné generace badatelů zkoumaly takzvaný národní humanismus, hegemonní ráz češtiny byl vysvětlován z laicizačních snah husitství a národnostního složení čtenářské obce.¹² Přitom byla opomenuta poučná paralela s Anglií, kde od 70. let přesně tytéž emancipační snahy před přílivem jinojazyčné kontinentální literatury vyvíjeli tiskaři William Caxton a Wynkyn de Worde.¹³

Jak je nutné přihlížet i k ekonomickým aspektům knižní kultury, dokazuje *vice versa* situace v Brně. Zde pracovali pospolu dva Němci, kte-

gera zastoupeny tři sta osmdesáti šesti soudobými akvizicemi, Heinrich Quentell z Kolína sto osmdesáti šesti a Konrad Kachelofen z Lipska sto jedenácti dochovanými exempláři (Bible pražská 1488 a Bible kutnohorská 1489 se jakožto nejčastěji evidované prvotisky domácího původu objevují ne více než po padesáti exemplářích). Blíže viz ZDENĚK ŠIMEČEK, *K problematice knižního obchodu na sklonku 15. a v 16. století*, in: *Knihtisk v Brně a na Moravě*, (ed.) JAROMÍR KUBÍČEK, Brno 1987, s. 148-160 (zde další literatura, zejména o štýrském dodavateli Peteru Drachovi ml.) a MARIE NÁDVORNÍKOVÁ, *Budování elektronického katalogu prvotisků ve Vědecké knihovně v Olomouci*, in: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2003 (Současné trendy ve zpřístupňování fondů)*, Brno 2004, s. 5-13, zvl. s. 6-7.

¹⁰ JOSEF HEJNIC, *K počátkům českého knihtisku*, in: *Listy filologické* 104, 1981, s. 102-116, kde je na tuto ediční taktiku upozorněno vůbec poprvé.

¹¹ První jazykově latinský text v 16. století rozmnožil až pražský tiskař Mikuláš Konáč z Hodiškova roku 1516 (MATĚJ KORAMBUS, *Sermones XII in apologiam valdensium facti*). První jazykově německý text u nás tiskl Jiří Štyrsa v Mladé Boleslavi 1531 (českoobratný kancionál MICHAELA WEISSEHO nazvaný *Ein new Gesengbuchlen*).

¹² MILAN KOPECKÝ, *Pokrokové tendence v české literatuře od konce husitství do Bílé hory*, Brno 1979, s. 16, 28n., a TÝŽ, *Český humanismus*, Praha 1988, s. 49-58.

¹³ *Limity*, s. 122, kde je podrobněji doloženo, že v Čechách bylo česky vytištěno osmdesát sedm procent prvotisků a v Anglii padesát osm procent prvotisků v angličtině. Takové objemy národnějazyčné literatury nevznikly kupříkladu ani ve Francii či Německu (po třiceti procentech), ani v Itálii (dvacet čtyři procent). Blíže viz LILLY HELLINGA, *Caxton in Focus. The Beginning of Printing in England*, London 1982.

ří nebyli s to vykřívát mezery v importu češtinou,¹⁴ a proto se přizpůsobili žánrově. Celých šedesát šest procent vlastní produkce zaměřili na mluvnické donáty, nástěnné kalendáře a indulgencie – čili na latinské jednodlistové drobnosti, které nikdy a nikde nebyvaly předmětem exportu, neboť dovozcům nesly pramalý zisk. Importem modifikované řemeslo zůstalo v Českých zemích sice naživu, ale platilo tvrdou daň: latinskojazyčný moravský knihtisk byl až na několik uherských lukrativních objednávek vtěsnán do role příležitostného rozmnožovatele „nižší“ literatury¹⁵ a výrobky z Čech kvůli řečové bariéře zase nebyly pro mezinárodní trh atraktivní, takže ani nemusely soutěžit s konkurenčním zbožím z ciziny.

Další problém, který vyvstal při transformaci pozdně gotického knihtisku do renesanční podoby, přinesla už zmiňovaná řídkost a krátkodechost českých dílen.¹⁶ Zatímco na západ od našich hranic se řemeslo pěstovalo většinou na principu rodinné filiace čili nepřerušene, v Čechách delší kontinuity dosáhli jen Mikuláš Bakalář (do roku 1513) a Tiskař Pražské bible (do roku 1515). Na Moravě byla situace ještě svízelnější, neboť knihtisk zde roku 1504 načas zanikl úplně a obnovován byl pozvolna až od přelomu 20. a 30. let 16. století.

Protože mapa černého řemesla počátečního decenia 16. století zela u nás téměř prázdnotou, přišly vhod obchodní vztahy s Norimberkem.¹⁷ Koprodukcí však není třeba idealizovat. Její hlavní protagonista tiskař

¹⁴ První jazykově český text na Moravě rozmnožil údajně až prostějovský tiskař Kašpar Aorg roku 1527 (JAN DUBČANSKÝ, *Listové ... bratřím boleslavským poslaní i také jich odpovědi zase psané*), srov. *Knihopis*, č. 2120 (nezjištěn žádný exemplář).

¹⁵ JAROSLAV VOBR, *První brněnská tiskárna (1486-1489)*, in: *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400-1550*, (ed.) KALIOPI CHAMONIKOLA, II, Brno 1999, s. 524-535, kde je tato vlastnost moravského knihtisku otevřeně přiznána vůbec poprvé.

¹⁶ V Praze nepůsobil počátkem 16. století více než pět dílen (obdobně v Krakově, ve Vídni existovaly tři a na dnešním Slovensku do roku 1560 žádná). V Paříži ovšem napočítáme asi osmdesát živností, v Benátkách padesát a v Londýně patnáct. Infiltrace řemesla ze středoevropských metropolí do regionů byla tou dobou ještě problematictější: Poláci měli mimo Krakov typografii pouze v Gdaňsku, Rakousko krátkodobě ve Schrottenthalu a u nás se kromě Prahy pracovalo do roku 1504 jen v Olomouci a od roku 1506 v Litomyšli. Blíže viz *Encyklopedie*, s. 182-183, 712-715; *Clavis typographorum librorumque saeculi sedecimi. Index Aureliensis. Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum. Tertia pars*, III, Baden-Baden 1992.

¹⁷ MIRJAM BOHATCOVÁ, *Die Anfänge der typographischen Zusammenarbeit zwischen Nürnberg und Böhmen*, in: *Gutenberg – Jahrbuch 1976*, s. 147-155 a k tomu srov. *Encyklopedie*, s. 630 a nově PETR VOIT, *Role Norimberku při utváření české*

a nakladatel Hieronymus Höltzel sice porušoval zákaz tamní městské rady, ale vydělával: nejprve se s ním spojil katolík Bakalář (1506), pak český bratr Mikuláš Klaudyán (1511-1518) a nakonec katolík Jan Mantuán Fencel (1518).¹⁸ Více než polovina našich oficín ovšem pracovala od roku 1506 v angažmá jednoty bratrské či jiných nekonformních skupin a rozmnožovala zboží pouze pro jejich interní liturgické a věroučné potřeby, a to zejména Lukášovy a Augustovy traktáty. Nelze dokonce přehlédnout, že právě bratrství tiskaři zúročovali norimberský vliv nejvíce – není divu, když se v něm mnozí z nich vyučili (Klaudyán, Velenický, Oustský i Aorg). Je třeba si však položit otázku, nakolik takto transformovaný vliv došel všeobecného uplatnění. Vždyť bratrské tiskárny oslovovaly jen asi dvě až tři procenta obyvatel a tato výlučnost je vlastně uzavřela do pasti vzájemně si nekonkurující malovýroby.¹⁹ Proto nebyl ke škodě věci zapotřebí ani plošně fungující knižní trh. Tak se mohla hluboko do 16. století udržet vývoj retardující personální unie, v níž tiskář fungoval zároveň jako nakladatel i knihkupec (u nás se profese samostatných nakladatelů vyvinula ve srovnání s cizinou velmi pozdě až během 18. století).

Zkoumáme-li přechod pozdně gotického knihtisku k renesančnímu, musíme se více než na prázdné první desetiletí zaměřit na etapu let 1515-1520. Tato léta představují v Praze přerývku mezi končícím Tiskařem Pražské bible a jeho rodinným nástupcem Pavlem Severinem.²⁰ Možná právě toto podnikatelské vakuum podnítilo Geršoma Kohena už v roce 1514 ke zformování vynikajícího střediska hebrejského knihtisku.²¹ Pravděpodobnost této hypotézy podporuje Bělorus Francisk Skoryna, který, též využiv vzniklé přerývky, během let 1517-1519 našel v jagellonské Praze dočasné útočiště pro svou cyrilskou tiskárnu.²² Knižní dekor a ilustrace obou dílen byly očekávatelně ovlivněny koléb-

a moravské knižní kultury první poloviny 16. století, in: Documenta Pragensia 2009 (v tisku).

¹⁸ *Encyklopedie*, s. 369-370 (Höltzel), 442-443 (Klaudyán), 557-558 (Mantuán Fencel).

¹⁹ MIRJAM BOHATCOVÁ, *Počátky publikační činnosti Jednoty bratrské*, in: Acta Comeniana et historica 21, 1962, s. 44-60 však tento aspekt české knižní kultury počátku 16. století nezohledňuje.

²⁰ *Encyklopedie*, s. 924-927 (Tiskař Pražské bible) a 909-915 (Tiskárna severinsko-kosořská).

²¹ Tamtéž, s. 472-473 (Kohen).

²² Tamtéž, s. 816-818 (Skoryna).

kou hebrejské a cyrilské typografie – Benátkami, ale pokud víme, do jiných našich dílen odsud prostředkovány nebyly.

Ptáme-li se, proč naše typografie, zatížená nedostatkem písmolijců a formšnajdrů, zůstala k italskému kresebně vzdušnému a lineárnímu grafickému projevu netečná, pak připadneme na vlivné postavení Norimberku. Norimberský švabach, jehož matrice byly kvůli fonetickému charakteru češtiny dodatečně diakritizovány, tak na Moravě vystřídal goticko-humanistickou rotundu a v Čechách ukončil život tiskové bastardy. Této infiltraci se nevyhnula skutečně žádná tuzemská dílna (stejně jako u polských či později slovenských kolegů).²³ Postavení Norimberku, který doposud obohacoval jen sféru ilustrační, tak díky tamním písmolijnám zesílilo a naše typografie se až po práh 19. století, kdy vrcholil zápas o prosazení antikvy, definitivně ocitla pod vlivem německy mluvících zemí.

Závislost ovšem netrvala jen v písmařské oblasti, ale vidíme ji zřetelně též na sytě tvořených a pomocí šrafury modulovaných řezbách, jimž hutný písmový obraz švabachu vyhovoval lépe nežli antikvě, která snášela naopak lineárnější dřevořez a později mědiryt. Monopolní vliv si u nás až do 20. let 16. století podržel konzervativně vedený norimberský ateliér Michaela Wolgemuta.²⁴ Po něm Norimberk nabídl české knižní kultuře Erharda Schöna a Hanse Springinkleeho.²⁵ I takřečený dřevořez bílé linie, poprvé praktikovaný v Itálii během 70. let 15. století, se k nám dostal (byť teprve na počátku 20. let) právě přes Německo díky Grafově a Hopferově grafice. Průkopnické místo tu připadlo Konáčovu štočku s rejem volavek v *Srdečných knížkách* z roku 1521.²⁶ Vliv Německa tak rozpoznáváme i na grafickém ztvárnění titulní strany, kam se počátkem 20. let namísto antikvovaných lišt a skladebných ráků prosazuje kompaktní bordura. O její zavedení se roku 1522 zasloužil bratrský tiskař Jiří Štyrsa.²⁷ Po této premiéře se u nás díky konzervativně laděné typo-

²³ *Limity*, s. 123-124. Blíže viz MARIA JUDA, *Pismo drukowane w Polsce XV-XVIII wieku*, Lublin 2001, s. 111-112.

²⁴ *Encyklopedie*, s. 1026.

²⁵ Tamtéž, s. 794-795 (Schön) a 830-831 (Springinklee).

²⁶ *Počínají se knížky, kteréž slovú Srdečné knížky o čtyřech posledních budících věcech ...* Praha, Mikuláš Konáč z Hodiškova 1521 (*Knihopis*, č. 4144, tam i reprodukce) a k tomu viz *Encyklopedie*, s. 480-482.

²⁷ LUKÁŠ PRAŽSKÝ, *O puovodu cierkve svatě ...* [Mladá Boleslav, Jiří Štyrsa] 1522 (*Knihopis*, č. 5030) a TÝŽ, *Spis tento o puovodu i o pravdě kněžstvie trojiego ...* Mladá Boleslav, Jiří Štyrsa 18. VI. 1522 (*Knihopis*, č. 5050).

grafii zabydlel převážně jen architektonický typ s fantaskní či ornamentální výplní, jak ho pěstovali Springinklee nebo Hans Weiditz.²⁸ Žánrové a groteskní scény na bordurách Hanse Baldunga Griena nebo Lucase Cranacha st. zůstávaly bez odezvy.²⁹ Stejně tak ovšem zapadly novokřtěnské traktáty Froschauerovy mikulovské dílny, byť jejich bordury s rozvernými putty prostředkovaly během let 1526 a 1527 basilejskou renesanci Holbeinova typu.

Na německých předlohách byla závislá i nečetná tuzemská ilustrace. Poučení najdeme opět u Tiskaře Pražské bible, který svůj tisk *Pasionálu* vypravil roku 1495 splendidním obrazem Posledního soudu, z něhož ještě dýchá strnulý Wolgemutův rukopis, ale roku 1505, když vydával traktát *Pán rady*, sáhl již po životnějších vzorech Mistra Grüningero-
vy štrasburské tiskárny.³⁰ Na německé grafice vyrostli také dva pravděpodobně první domácí profesionální formšnajdři, které jsme pojmenovali Mistr cihlového pozadí a Mistr českého Petrarky.³¹ Oba najímali jak utrakvista Mikuláš Konáč či sympatizant jednoty Pavel Olivetský,³² tak Žid Geršom Kohen. Koprodukcce výtvarníka a tiskaře, jak ji známe z norimberského spojení Wolgemut – Koberger, je u nás doložena však až od roku 1541 řezáčským ateliérem pražské Severinské tiskárny. I přes pozdní nástup je toto středisko nezastupitelné – nepodléhá německým vlivům a ke knižní úpravě přistupuje v rámci možností nikoli nahodile, jak bylo dosud zvykem, ale s programovou snahou o sepětí písma, dekoru a ilustrace.

Nezbývá než uzavřít, že i přes zjevné apologie dosavadních badatelů měla naše typografie jagellonského období jen příležitostný ráz. Hlavní důvody spatřujeme v slabém potenciálu řemesla i spisovatelské a překladatelské obce, v neexistenci samostatně vyprofilované nakladatelské sféry a ovšemže také v importem determinované ediční strategii.

²⁸ LUKÁŠ PRAŽSKÝ, *Spis tento o pokání ...* Mladá Boleslav, Jiří Štyrsa 20. IV. 1523 (*Knihopis*, č. 5052) a TÝŽ, *Spis tento otázek trojích ...* [Mladá Boleslav], Jiří Štyrsa 5. XI. 1523 (*Knihopis*, č. 5046).

²⁹ HORST KUNZE, *Geschichte der Buchillustration in Deutschland. Das 16. und 17. Jahrhundert. Textband*, Frankfurt am Main – Leipzig 1993, s. 142-150.

³⁰ *Tento traktát jest o mládenci, kterýž jsa v štěstí zpychal a svévolně upadl v neštěstí – slove Pán rady ...* Praha, [Tiskař Pražské bible] 1505 (*Knihopis*, č. 6829) a k tomu viz *Encyklopedie*, s. 926 se srovnávacím fotografickým materiálem.

³¹ *Encyklopedie*, s. 394-395.

³² Tamtéž, s. 644-647.

Doba, v níž se domácí postinkunábule zbavovaly pozdně gotických rysů, byla delší nežli u typografických velmocí Německa, Francie či Itálie, poněvadž většina českých tiskařů i řezáčů oživovala slohově starší ilustrační repertoár *ad hoc* ještě po celé první decenium 16. století.³³ Od pozdně gotického názoru se nejdříve oprostili Mikuláš Konáč (1514) a Pavel Olivetský (1520).

Další generaci můžeme označit už za raně renesanční, i když intenzita, s níž se k novému tvarosloví hlásila, byla rozrůzněna ekonomickými aspekty jednotlivých živností: menší byla u chudšího Mikuláše Klaudyána (od roku 1518) a Oldřicha Velenského (od roku 1519) a silněji se projevila u kapitálově bohatšího Pavla Severina (od roku 1520) a Jiřího Štýrsky (od roku 1521). Zcela analogicky jsou 20. léta 16. století obdobím, kdy renesanční výzdobné prvky pronikají také na domácí knižní vazbu³⁴ a kdy s určitým zpožděním plošně zdomácňuje psané humanistické písmo.³⁵

Éra raně renesanční typografie trvala u nás na rozdíl od Německa, Rakouska a Polska asi o dvě desetiletí déle. Horní časová hranice leží mezi koncem 30. let a polovinou 40. let, kdy Jan Had počal v Praze po návratu z Norimberku užívat pro sazbu celolatinského textu namísto obvyklého šwabachu už jen antikvu benátského typu (vertikálu i polokurzivu)³⁶ a kdy byla u Bartoloměje Netolického opět

³³ Dokladem toho je například Boccacciova *Velmi pěkná nová kronika ... vo veliké milosti ... Floria z Hispání*, kterou v Praze roku 1519 skvěle vytiskl Jan Šmerhovský (*Knihopis*, č. 1195), použiv při tom kopie ilustračního cyklu Mistra legendy o sv. Meinradu, který doprovázel starší německé edice (Metz 1499 a 1500). Stejně působí adaptace cyklů Mistra Grüningerova Terentia a Mistra pozdní Grüningerovy tiskárny, jimiž Tiskař Pražské bible roku 1505 opatřil svůj tisk traktátu *Pán rady* (*Knihopis*, č. 6829).

³⁴ BOHUMIL NUSKA, *Počátky české renesanční knižní vazby*, in: *Umění* 10, 1962, s. 469-493, zvl. s. 476.

³⁵ KAREL BERÁNEK, *Vliv humanismu na latinsky psané úřední písemnosti u nás*, in: *Humanistická konference 1966*, (ed.) LADISLAV VARCL, Praha 1966, s. 164-172, zvl. s. 167 a JIŘÍ PRAŽÁK, *Z počátků humanistického písma v Čechách*, in: *Humanistická konference 1966*, (ed.) LADISLAV VARCL, Praha 1966, s. 173-177, zvl. s. 176.

³⁶ *Encyklopedie*, s. 57-60 a 335-336. Jde o drobná kázání z roku 1537, jejichž autoři jsou CARLO CAPELLO, *Sermones duo de iusta Dei contra nos indignatione et ira. ...* Praha, Jan Had [post 31. I.] 1537 (Národní knihovna v Praze, sign. 46 F 13/13) a JOHANNES FABER, *Sermo ... pro foelici victoria adversus infideleis [sic!], habitus in sancta ecclesia metropolitana Pragensi ...* Praha, Jan Had [27. VIII.] 1537 (Strahovská knihovna v Praze, sign. BR IV 38/2).

v Praze³⁷ a u Jana Günthera v Prostějově³⁸ poprvé přijata německá fraktura jakožto vyznačovací písmo jazykově českých textů. Těmito systematickými změnami byla reforma grafického projevu našeho knihtisku až po počátek 19. století dokonána.

³⁷ *Encyklopedie*, s. 274-275 a 623-624. Jde o dílo JAN BRTVÍN Z PLOSKOVIC, *Knížka tato dvě stránky v sobě drží ...* Praha, Bartoloměj Netolický z Netolic 1540 (*Knihopis*, č. 1307).

³⁸ *Encyklopedie*, s. 322-324. Jde o dílo URBAN RHEGIUS, *Rozmlouvání o krásném kázání ...* Prostějov, Jan Günther 1545 (*Knihopis*, č. 14825).

Summary

THE BEGINNING OF RENAISSANCE TYPOGRAPHY IN BOHEMIA AND MORAVIA

In spite of obvious apologia of modern Czech researchers, our typography of Jagellon's period has only an occasional character. The main reasons are a weak potential of writers' and translators' skills, absence of separately profiled publishing branch and the editorial strategy determined by the foreign import. The period in which our domestic early printed books disengaged from a late Gothic features was longer than in typographic empires like Germany, France or Italy. That was due to the fact that the majority of Czech printers and cutters in the first decade of the 16th century were stimulated by the older illustrational repertoire. Mikuláš Konáč (1514) and Pavel Olivetský (1520) were the first who got rid of a late Gothic idiom. The next generation can already be considered to belong to the early Renaissance. The intensity, however, with which this generation adopted the new style varied because of economic aspects: it was adopted to a lesser degree by poorer Mikuláš Klaudyán (1518) and Oldřich Velenský (1519); on the contrary richer Pavel Severin (1520) and Jiří Štyrsa (1521) adhered to it more vigorously. The twenties of the 16th century are analogically a period when the Renaissance decorative elements are being used in the domestic book binding. In this time we can also see somewhat belated reception of a humanistic written minuscule. The early Renaissance era of typography in our countries took about twenty years longer than in Germany, Austria and Poland. The upper time limit lies between the thirties and half of the forties of the 16th century when the Prague's printer Jan Had started to use the Venetian type of antiqua (Roman type) instead of usual Schwabacher type when printing the books in Latin. Bartoloměj Netolický, who lived in Prague, and Jan Günther were the first in this time, too, who accepted the Blackletter as a distinctive type face of the Czech texts. With these systematic changes the graphic reform of our book-printing has been accomplished until the beginning of the 19th century.